

Šípková, Milena

[Gwary dziś. 1, Metodologia badań]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2002, vol. 51, iss. A50, pp. 165-167

ISBN 80-210-2819-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100895>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Profesorowi K. Polańskiemu, ed. W. Banysius, L. Bednarczuk, S. Karolak. Katowice 1999, 326–40.

ŠNOJ, MARKO: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana 1997.

Václav Blažek

Gwary dziś 1. Metodologia badań. Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, Poznań 2001, 216 s. (ISBN 83–7063–306–4)

Recenzovaný sborník je první z plánované série *Gwary dziś*. Sborníky mají přinášet referáty a materiály z cyklických konferencí o teoretických problémech současné dialektologie. Konference organizuje Institut polské dialektologie Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani (Zakład Dialektologii Polskiej UAM). Zatím se uskutečnily dvě konference: první (září 1999) byla věnována otázkám metodologickým, její výsledky obsahuje posuzovaný sborník; druhá (září 2001) se zabývala problémy nářeční lexikografie ve vztahu k nářečním atlasům (Regionalne słowniki i atlasy gwarowe); sborník z ní je v tisku. Pozornost zasluží to, že se druhá konference konala už s mezinárodní účastí.

Sborník *Gwary dziś 1* obsahuje kromě úvodu 19 příspěvků. Jak už zmíněno, bylo záměrem organizátorů orientovat referáty hlavně na otázky metodologické, a to zejména v oblasti syntaxe a slovníku. Diskuse měla být stimulována konfrontací různých pohledů a přístupů referentů k řešení týchž nebo blízkých problémů. Z uspořádání příspěvků je patrné, že se zde vyhranily tři tematické okruhy. Jím předcházejí dva vstupní referáty historickolingvistické o vztazích mezi dialektologií a historií jazyka (polštiny). Byly (podle ed. J. Sierociuka) „doskonatým wprowadzeniem do następných wystąpień“. V prvním příspěvku Stanisław Dubisz (*Wiedza o współczesnych gwarach w badaniach z zakresu historii języka*) s jistým politováním konstatuje a statisticky dokládá, že v posledních padesáti letech citelně ubývá v pracích a učebnicových kompendiích o historii polštiny poučení o dialektech; dialektologie se osamostatňuje a přetváří v osobitou jazykovědnou disciplínu s vlastními specifickými produkty monografickými i syntetickými. Bogdan Walczak (*Dialektologia a językoznawstwo historyczne*) zdůrazňuje potřebu využívat výsledků dialektologie pro výklad diachronních procesů, srovnává a hodnotí z tohoto hlediska přínos školy krakovské (K. Nitsch, Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, St. Urbańczyk) a školy varšavské (W. Doroszewski, H. Koneczna, J. Tokarski, H. Friedrich, J. Tarnacki).

První okruh sb. *Gwary dziś 1* je věnován převážně hodnocení některých nářečních metod, možností jejich dalšího využití, popř. jejich modifikacím vzhledem k novým úkolům dialektologie. Zygmunt Zagórski (*O różnych metodach badań dialektologicznych*) se zamýšlí nad okolnostmi, které je třeba respektovat jak při sběru nářečního materiálu (jde v podstatě o všechno to, co lze zahrnout do pojmu jazyková situace), tak při jeho analýze a způsobu popisu (zpracování), včetně kartografie, metod statistických aj.; volba metody je v podstatě determinovaná cíli popisu. Jerzy Reichan a Kazimierz Woźniak (*Perspektywy polskiej leksykografii gwarowej*) podávají nejprve zevrubný přehled dosavadních polských nářečních slovníků, pak poznámky o tom, jak se měnily způsoby jejich zpracovávání v důsledku rozvoje metod lingvistických, zvl. lexikografických, a nakonec – vlastně jako jádro článku – navrhuji autoři další projekty nářeční lexikografie: (a) vědecké slovníky různých rozsahů a typů; (b) populárně-vědecké slovníky různých typů. Kwiryna Handke (*Geografia lingwistyczna – ciągle otwarta metoda badań*) přesvědčivě dokazuje,

že výzkumy využívající metody jazykového zeměpisu nelze zužovat jen na pouhé kartografování jevů. Grafická prezentace by vždy měla být doprovázena popisnými a výkladovými (interpretativními) texty (komentáři). Autorčino stanovisko je velmi blízké způsobu, jakým je zpracováván Český jazykový atlas. Modifikace jazykovězeměpisných metod pro různé cíle a typy atlasů se snaží specifikovat Anna Kowalska (*Znaczenie doboru metod badawczych we współczesnej dialektologii (na przykładzie polskich regionalnych atlasów gwarowych)*). Zenon Sobierajski (*Geolinguistyka i geoetnologia w atlasie regionalnym Wielkopolski*) přesvědčivě demonstuje na mnoha příkladech a mapkách přednosti kombinování lingvistické a etnologické geografie v společném atlasu. Tato metoda, aplikovaná v *Atlasie języka i kultury ludowej Wielkopolski* (zatím vyšlo 10 svazků redigovaných autorem), umožňuje lépe vymezit, zpřesnit, charakterizovat makro- a mikroregiony kulturní a jazykové, osvětlit vztahy a souvislosti mezi jevy etnologickými a jazykovými, postihnout sílu a směr vlivů kulturních center aj.

Druhý okruh sborníku je věnován zkoumání dialektů okrajových, příhraničních a izolovaných v cizím jazykovém prostředí. Janusz Rieger, Iwona Cechosz a Ewa Dzięgiel (*Badania gwar kresowych dziś*) se zabývají dnešní jazykovou situací (mj. diglosie) a jejím vlivem na stav mluvy v původně polských obcích Oleszkowce a Zielona na Ukrajině. Poznatky mají nezanedbatelný význam metodologický pro kontaktnou lingvistiku obecně. Iryda Grek-Pabisowa (*Badania gwar słowiańskich w otoczeniu obcojęzycznym*) zvolila téma lingvisticky velmi atraktivní: zkoumá fungování a vývojové procesy dvou původem zcela odlišných nářečních útvarů, po staletí už žijících v cizím jazykovém a kulturním prostředí. Jde jednak o nářeční enklávy Rusů – starověrců, vzniklé v důsledku náboženských pronásledování postupně od sklonku 17. stol. v Polsku, Litvě, Bělorusku, Ukrajině, Bulharsku, Rumunsku a jinde (mimo Evropu pak hlavně v USA a v Kanadě), jednak o polské dialekty v severovýchodním pohraničí (polskie gwary na Kresach Północno-wschodnich) utvářející se postupně z „jazyků“ přistěhovalců z různých oblastí: původně a hlavně z Polska, ale postupně také z Litvy a Bílé Rusi. Jde tedy v případech, které autorka zkoumá a popisuje, o dva různé procesy: mohli bychom je snad označit jako divergentní a konvergentní. V obou případech je však lingvisticky zajímavé a pro slovanskou diachronii cenné uchování archaismů; v nářečí starověrců např. nedostatek plnohlásí. Małgorzata Ostrówka (*Z metodologii badań języka ludności polskiej na Łotwie*) se zabývá stavem a fungováním polštiny v Lotyšsku, jazykovými a mimojazykovými faktory jejího přežívání a důsledky jejího neustálého kontaktu s dialekty lotyšskými, ruskými, polskými, litevskými a běloruskými. Podle autorky zkoumání těchto otázek musí být interdisciplinární: nejen dialektologické, ale také sociolingvistické a historické. Anna Zielińska (*Uwagi o metodzie badań i opisu polszczyzny kowieńskieje*) podává zprávu o výzkumu polštiny na Litvě (údolí řeky Nevėžis severně od Kovna, tj. Kaunasu). Po historických výkladech o genezi a vývoji se autorka soustřeďuje na rozbor současné situace, na vývojové perspektivy a na zdůvodnění přístupů (kulturně historický, sociolingvistický, jazykové kontakty, dialektologický) při dalším bádání. Bogusław Wyderka (*O badaniach integracji językowej (postulaty metodologiczne)*) se věnuje metodologii výzkumu jazykové integrace ve smíšených sociálních skupinách se zřením na regionální úbytek obyvatelstva. Autor se snaží zobrazit integrační jevy z širokého komunikativního hlediska. Pojednává o různých aspektech integračních jevů a popisuje jazykovou situaci ve vznikajících jazykových regionech na západním a severním území Polska.

Třetí oddíl sborníku je věnován badatelským metodám konkrétních jazykových rovin. Michael Orawski (*Analiza akustyczna samogłosek pochylonych na podstawie przykładów z Orawy i Śląska*) se zaměřil na srovnání akustických kvalit tzv. pochýlených samohlásek (z oblasti Oravy a Slezska) a samohlásek jasných (ostrých, zvučných). Výsledky ukázaly, že pochýlené samohlásky, jež jsou pokračováním stol. samohlásek dlouhých, zachovaly si dodneška osobitý charakter. Článek je

metodicky podnětný pro akustickou fonetiku. Jerzy Sierociuk (*Założenia metodologiczne badań slowotwórstwa gwarowego*) uvádí cenné argumenty k metodologické specifice slovtvorného výzkumu v jazyce celonárodním a v dialektech. Od dialektologie pak požaduje i v této oblasti komplexnost, celostnost: tím rozumí mimo jiné registrování formantů nových, formantů neexistujících v daném dialektu a zjišťování stáří sémantické hodnoty daného formantu. Anna Krupska-Perek („*Skladnia*“ *ustnych i mówionych wypowiedzi gwarowych*) vyjadřuje skepsi k systémovému přístupu při zkoumání a popisu syntaxe mluvených nářečních komunikátů a přiklání se k hledání přístupů z oblasti parole. Soudí, že pro popis výstavby ústních mluvených (!) projevů, pro jejich segmentaci, pro vydělení (vymezení) elementárních komunikačních jednotek se jeví jako nejdůležitější uplatnění zřetele k tematicko-rematické posloupnosti textu. (Sr. u nás už F. Daneš, *Typy tematických posloupností v textu*, SAS 29, 1968, 125–141.) Požadavek komplexnosti popisu vyžaduje přihlížet také k prostředkům prozodickým a k účasti kódů mimojazykových (mimika, gesta, smích aj.). Janina Gardzińska (*Z metodologii badań składniowych na pograniczu międzydialektalnym i etniczno-językowym (na przykładzie gwar okolic Siedlec)*) pojednává o metodách a technikách sběru syntaktického materiálu na pomezí rozdílných dialektů (jazyků) a etnik a o specifikách jeho analýzy a popisu: připomínají se aspekty diachronní, interferenční a (typologické) paralelismy. Halina Pelcowa (*Metodologia badań leksyki gwarowej u schyłku XX wieku*) zdůraznila, že je třeba při zpracování slovní zásoby současných nářečí přihlížet nejen k někdejšímu životu a reáliím, ale i k současným civilizačním a kulturním proměnám venkova. Bude potřeba podle autorky zjistit skutečnou komunikační kompetenci dnešních nositelů dialektu. Většina z nich už opravdu nedovede pojmenovat části vozu, cepu..., ačkoli mluví nářečím – dodáváme my. Józef Kaś (*Metodologia badań leksyki gwarowej w kontekście współczesnych przemian kulturowych i społecznych*) v podstatě navazuje na myšlenky předcházejícího referátu, ba podtrhuje je. Podle autora je zachycování nářeční slovní zásoby ve slovnících dosud stále velmi tradiční. Snaží se naznačit cesty, jak by měla být nářeční lexikografická praxe přizpůsobena rychle se měnícím sociálním a jazykovým skutečnostem. Sborník uzavírá Henryk Nowak (*Od Archiwum Fonograficznego do Zakładu Dialektologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*) historickým přehledem toho, čeho bylo v Institutu polské dialektologie UAM od jeho počátků (1946–48) až dodneška v polské dialektologii dosaženo a jaké jsou jeho dnešní projekty a perspektivy.

Sborník *Gwary dziś I* nepochybně ukazuje mnohé odlišnosti metodologických přístupů v dialektologii, jejich potřebu a respektování, naznačuje nová témata, oblasti, projekty a perspektivy nářečního výzkumu. Potvrzuje tak skutečnost, že dnešní dialektologie – nemá-li ustrnout na představách a přístupech přijatých v podstatě na sklonku XIX. století – představuje (cílem i metodami) disciplínu svébytnou, specifickou, nikoli ryze služebnou. To neznamená, že výsledky dialektologie nejsou k dispozici diachronii, popisům (charakteristikám) současné jazykové situace, stanovení tendencí k celonárodní standardizaci apod.

Vítáme sborníky *Gwary dziś* také proto, že jsou evidentním projevem vzniku centra dialektologických bádání nejen v Polsku, ale v měřítku mezinárodním. Přáli bychom si, aby se Základ Dialektologii Polskiej UAM takovým podnětným dialektologickým ohniskem stal.

Milena Šipková